

Stille getuigen van helden in doodsangst:

onderzeeërs in de Noordzee

Pas in 2003 worden bij toeval voor de kust van Nederland de restanten van de Doris gelokaliseerd. De Franse onderzeeër was uitgeleend aan de Britse marine toen duidelijk werd wat Hitlers bedoelingen met de wereld waren. Twee door de Duitse U9 afgevuurde torpedo's werden in mei 1940 de duikboot fataal. Verspreid over de bodem van de Noordzee liggen meer in de golven verdwenen onderzeeërs.

Van de E36 is nooit meer iets vernomen toen de E43 in een storm (januari 1917) over haar heen voer.

FOTOSTORY ONDERZEEËRS IN DE NOORDZEE

Als de Franse onderzeeër Doris begin mei 1940 op patrouille wordt gestuurd om ten noorden van de Friese eilanden de Duitse vloot in de gaten te houden, weet de bemanning dat ze de missie hoogstwaarschijnlijk niet overleeft. De Doris, afgebouwd in 1927, is met een aantal andere Franse onderzeeërs uitgeleend aan de Britse marine als duidelijk wordt wat Hitlers bedoelingen met de wereld zijn. Onderweg naar Harwich valt de motor die de hoofdcompressor aanstuurt uit, en de marinetechnici in de haven van Harwich krijgen het niet voor elkaar die te repareren. Dat houdt in dat de onderzeeër niet meer kan opstijgen als ze eenmaal onder water gaat en maar op halve kracht kan varen. Desondanks worden ze eropuit gestuurd. De commandant roept de bemanning bij elkaar, legt de situatie uit en stelt de vraag of iemand wil afzien van deze belangrijke taak. Niemand gaat akkoord. «We zijn als één familie zover gekomen en we willen Frankrijk en de vrije wereld dienen. Als we moeten sterven, dan doen we dat samen», is het eenstemmige antwoord. Diezelfde avond schrijft ieder bemanningslid een afscheidsbrief naar zijn familie in Frankrijk, waarbij heel wat tranen de inkt op het papier doen uitlopen...

vuren. Binnen een mum van tijd is de Doris met haar complete bemanning onder de zeespiegel verdwenen, vlak voor de Nederlandse kust. (Bron: www.uboat.net) Pas in 2003 worden de restanten van de onderzeeboot per toeval gelokaliseerd door de Haarlemse duikers Hans van Leeuwen en Ton van der Sluijs. Zij brengen de Franse autoriteiten op de hoogte van hun vondst, en in juli van het daaropvolgende jaar wordt tijdens een indrukwekkende ceremonie de laatste eer bewezen aan de overleden bemanning. Met veel dank aan de vindsters van het wrak. «Ik spreek geen spat Frans», schrijft Ton van der Sluijs op de website van zijn duikvereniging Onderwatersport Vereniging Haarlem, «maar tijdens de vele toespraken werden de 'plongeurs Hollandais' door iedere spreker even aangewezen en respectvol toegeknikt.» De zoon van een van de bemanningsleden laat weten dat hij heel dankbaar is dat hij nu afscheid kan nemen van zijn vader en dat hij het gemis eindelijk een plek kan geven. «Zoiets raakt je diep. We kunnen dan wel nuchtere Hollanders zijn, we hebben ook gevoel in onze sodemieter», zo omschrijft Ton zijn ervaring van die dag.

van propaganda en patriottisme te onderschatten. Hoe zou het voelen om met een klein clubje makers dagen of weken opgesloten te zitten in een lawaaierige, bedompte machine, in deze weinig ontspannen situatie? En wat zou er door die mannen heen zijn gegaan toen ze beseften dat hun pantser gekraakt was, in de weinige seconden of minuten die nog restten voordat ze naar de zeebodem verdwenen? De twee torpedo's van de U9 hebben precies de machinekamer geraakt. De Doris is in twee delen uiteen gevallen en er steekt nog maar een gering stuk boven het zand uit. Als wrak valt het dus eigenlijk wat tegen en we zijn al snel rond gezwommen. Dan doen we nog maar een rondje. Het zicht is prachtig en we treffen er een enorme school vis, wat de duik erg de moeite waard maakt. De zoektocht naar informatie achteraf maakt dat we met nog meer plezier terugkijken op deze duik.

Overvaren door een collega

Niet alle onderzeeërs hebben een zo tot de verbeelding sprekend verhaal. De ochtend van diezelfde dag hebben we op een nabijgelegen Engelse onderzeeër gedoken, de E36, gezonken in de Eerste Wereldoorlog. Niet getorpedeerd

In mei 1940 is de Franse onderzeeër Doris een gemakkelijk doelwit voor de Duitse onderzeeër U9. Twee, in opdracht van Wolfgang Lüth, afgevuurde torpedo's doen de Doris de das om.

De Franse onderzeeboot Doris onderweg tijdens een operatie op de Noordzee.

E-3, de eerste onderzeeër die door een andere duikboot tot zinken werd gebracht.

Verloren en weer gevonden

En zo vaart een vloot van vijf Engelse en zeven Franse onderzeeërs, waaronder de Doris, op de vroege ochtend van 8 mei 1940 uit om de oostelijke toegang van het Kanaal te bewaken voor de Duitse invasie van Engeland. De heldere dag wordt gevolgd door een heldere nacht. De Doris blijkt een gemakkelijk doelwit voor de Duitse onderzeeër U9, die onder leiding staat van Wolfgang Lüth. In die nacht geeft Lüth de opdracht twee torpedo's af te

Een duik op de Doris

In 2006 bezoeken Cor en ik de Doris tijdens een duiktrip op de Noordzee. Dit verhaal kennen we dan nog niet, toch doemen flarden van oorlogsbeelden onbewust voor ons geestesoog op als we bij de afdaling de contouren van het wrak gewaarworden. Wat er ook gebeurd is, om in oorlogstijd te varen in een onderzeeër met de dreiging van de vijand en de geringe ontsnapingsmogelijkheden, móet je volgens ons al wel een held zijn - zonder overigens de invloeden

door de vijand, maar in aanvaring met een andere Engelse onderzeeboot zodanig beschadigd dat dat het vroege einde van deze boot betekende. De E36 was op 19 januari 1917 evenals de E43 vanuit Harwich op weg naar een patrouillegebied in de buurt van Terschelling, toen ze 's avonds in een noordoosterstorm terecht kwamen. Door de hoge golven en het slechte zicht kon de E43 niet voorkomen dat hij dwars over de E36 heen voer. Doordat er vanaf dat moment niets meer van de E36 is gehoord, is niet duidelijk wat er

Overblijfselen van Doris op de bodem van de Noordzee. Wat zou er in de weinige seconden die nog restten door de hoofden van de bemanning zijn gegaan toen ze beseften dat hun Doris geraakt was?

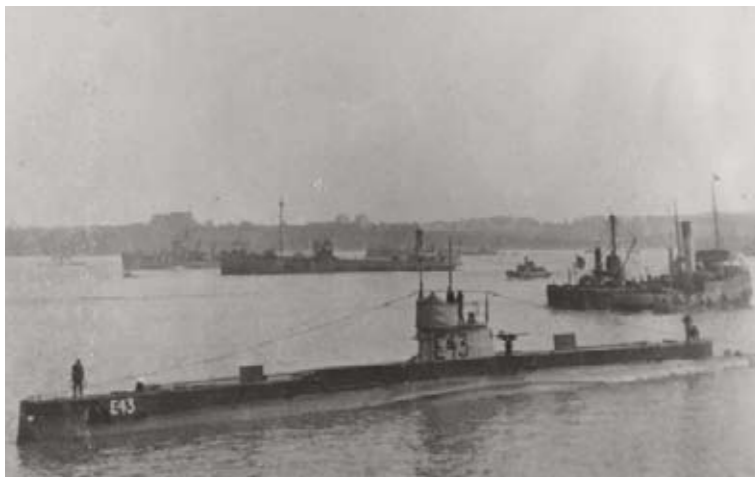
Respecteer een zeemansgraf

«Sommige duikers zijn van mening dat wrakken legale bergingsdoelen zijn, maar zo simpel ligt het niet», schrijft Peter MacDonald in een brief aan de redactie van **duiken**. «Onderzeeërs zoals de E3 zijn oorlogsschepen en blijven te allen tijde bezit van de staat, in dit geval de Britse overheid.» Peter verwoordt in zijn brief het officiële standpunt van het Engelse ministerie van defensie waarvoor hij werkzaam is. Groot-Brittannië roept duikers op met respect te duiken naar 'hun' wrakken.

«De Britse overheid heeft in beginsel geen bezwaar tegen duiken op de E3 of andere Britse wrakken in Nederlandse wateren», schrijft Peter verder. «Maar er zijn mensenoffers gevallen door het zinken van de E3; het lijkt ons dan ook niet meer dan fatsoenlijk om zo'n plek met gepast respect te bezoeken. Het gaat uiteindelijk om de laatste rustplaats van militairen. Daarom vinden wij dat hier een 'kijken, maar niet aanraken'-beleid zou moeten gelden voor duikers. Voorwerpen zouden niet verplaatst of verwijderd moeten worden. We verzoeken eveneens het binnenste van het wrak niet te filmen en menselijke resten niet te verstoren. Mochten zulke overblijfselen toch onbedoeld gefilmd of gefotografeerd worden, dan vragen wij die resultaten niet te publiceren of verspreiden.»

Een Urker kutter liep in 1990 vast met zijn netten op de E3 en borg een torpedobuis.

Linksboven: In 1917 gaat de E43 vanuit Harwich op weg naar een patrouillegebied in de buurt van Terschelling. Daar komt de onderzeeër in noordoosterstorm terecht en vaart hij dwars over de E36 heen. Overige foto's: Na al die jaren op de zeebodem is de volledig begroeide E36 nog altijd vrij goed herkenbaar, als een onderzeeboot.

precies gebeurd is. Het wrak heeft wel wat meer herkenbare delen dan de Doris. Hij ligt wat hoger boven het zand, de ronde vormen, de torpedo-buis en de opbouw maken dat het er echt nog uitziet als een onderzeeboot.

Het feit blijft dat je snel op zo'n wrak bent uitgekeken. Onderzeeërs zijn relatief klein en weinig interessant van vorm. En toch zijn ze razend populair onder de wrakduikers. Wat is dat toch? «Duiken op een onderzeeboot is een aparte ervaring, ondanks dat er niet veel op te beleven is», meent Hans van der Weide, fervent wrakduiker en wrakdataverzamelaar. «Er hoort er gewoon een in je logboek te staan. Ze hebben iets geheimzinnigs, door de geschiedenis en de leefomstandigheden aan boord. Bovendien kun je er bijna niet in, zeker als de romp nog intact is, wat de nieuwsgierigheid prikkelt.»

Poging tot identificatie

Hans is in het bezit van een wrakendatabase met gegevens van 1600 objecten en een

bibliotheek van zo'n zeven meter boeken, alleen al over wrakken in de Noordzee, en hij heeft alles uitvoerig bestudeerd en gedocumenteerd. Hij wordt zo nu en dan ook geraadpleegd door duikers die iets nieuws ontdekt menen te hebben en hulp vragen bij de identificatie. Van de Doris is destijds een naamplaatje gevonden, maar dat geluk heeft niet iedereen. En met name bij de identificatie van onderzeeërs zijn dan gegevens nodig als de vorm van de boeg, de omvang, het aantal torpedo-buizen en de doorsnede daarvan. «Torpedobuizen van Duitse onderzeeërs hebben een andere doorsnede dan die van de Engelse», weet Hans te vertellen. «Als die gegevens niet meer te achterhalen zijn, dan is het helaas vaak heel moeilijk nog iets te zeggen over het type.»

Dat bleek toen we in 2005 mochten duiken op een onderzeeër die pas was ontdekt. Alle duikers werden naar beneden gestuurd met de opdracht de details zoveel mogelijk in zich op te nemen, er gingen meetlinten en tekenleitjes mee, en eenmaal weer boven water probeerden we zo

goed mogelijk een schets te maken van wat we waren tegengekomen in een poging het wrak te identificeren. Het slechte zicht dat we die dag hadden, hielp niet mee. Het maakte de duik wel extra spectaculair, te weten dat we op ruim dertig meter diepte met slechts twee meter zicht op een nog onbekend oorlogswrak zwommen, mét een opdracht!

Het leverde echter weinig meer resultaat op dan dat we een bijzondere duikdag hadden. De maten en schetsen waren onvoldoende precies om uit te kunnen zoeken om welke onderzeeër het ging. De essentiële onderdelen waren verloren gegaan.

U-bootplaag

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn in de Noordzee voor de Nederlandse en Belgische kust nauwelijks onderzeeërs gezonken. Het gebied werd bezet door de Duitsers en er hebben geen gevechten plaatsgevonden, bovendien zijn er 'slechts' zo'n 45 onderzeeërs verloren gegaan.

De meeste verliezen in de West-Europese wateren zijn in dit opzicht geleden voor de kust van Noorwegen en ten westen van Groot-Brittannië. De Doris is een uitzondering. Maar het aantal onderzeeërs dat in de Eerste Wereldoorlog in de Noordzee ten onder is gegaan, is enorm. Het was er de Engelsen in die tijd vooral om te doen het handelsverkeer in de Noordzee richting Duitsland te blokkeren, en aangezien Nederland neutraal was, konden de Britten het Noordzeegebied tot oorlogszone verklaren. Er werd honger geleden in Duitsland, en als die situatie gehandhaafd kon worden, zou dat de vijand alleen maar verder verzwakken. Elk schip dat goederen voor Duitsland of zijn bondgenoten aan boord had, werd vernietigd of in beslag genomen. Bovendien legden de Engelsen mijnenvelden en netten op de toegangswegen naar Duitsland. Omdat de Duitse oppervlaktevloot te zwak was om het tegen de Britten op te nemen, zijn de Duitsers grootschalig onderzeeërs gaan inzetten. De aanvankelijke successen die ze daarmee boekten, werden tenietgedaan door de nieuwe tactiek van het konvoisysteem die Groot-Brittannië op een gegeven moment met behulp van de Verenigde Staten tegen de U-bootplaag inzette. Eind 1918 moest Duitsland de overgave aanvaarden. Naar schatting heeft de hele periode geleid tot een verlies van circa 170 Duitse en Engelse onderzeeërs in het hele Noordzeegebied dat zich uitstrekt van de Straat van Dover tot het zuiden van Noorwegen.

De E3

Dat er van al die onderzeeërs zo weinig zijn teruggevonden, is niet zo vreemd. De bodem van de Noordzee is nog lang niet uitgekamd en bovendien zijn er vrijwel geen posities bekend. Bij het vergaan kwam door de constructie meestal hooguit wat olie bovendien, en geen voorwerpen als reddingsboeien, luiken, sloepen of mensen, zoals dat bij een gewoon schip wel het geval is. Daarbij raken de restanten vaak snel onder het zand. Zo blijven het bijzondere wrakken om op te duiken, zeker als er toch nog zo nu en dan iets op gevonden wordt. Dat geluk heeft Duikteam Zeester uit Lauwersoog, met in de nabije omgeving wel vier onderzeeërs op hun wrakkenlijst: de E3, E34, E47 en UB61, allemaal uit de Eerste Wereldoorlog. De UB61 en E34 zijn door het Terschellinger duikteam Ecuador gevonden. Veel van de spullen die dit duikteam van de wrakken heeft geborgen, zijn te bewonderen in het Wrakkenmuseum van

Hille van Dieren op Terschelling. De Zeester bezoekt meestal de E3, de Britse onderzeeër die ze ook zelf na een zoektocht van een aantal jaren gelokaliseerd hebben in 1994, tachtig jaar nadat deze gekelderd was door een Duitse torpedo. «Het was de eerste onderzeeër die tijdens de oorlog in deze contreien is getorpedeerd», vertelt Theo Beelien mij via de telefoon, «dus dat was een hele bijzondere vondst. De media hebben er dan ook veel aandacht aan besteed. De videobeelden die ik daarop heb kunnen maken zijn destijds via persbureau Reuter de hele wereld over gegaan!»

Souvenirs

Ook Theo meent dat in het bijzonder de geschiedenis het duiken op de onderzeeërs spectaculair maakt. «Iedereen kent de documentaires van Discovery Channel wel, de spanning die er rond de onderzeebootoorlog hangt. En als duiker heb je toch altijd de hoop nog iets herkenbaars uit die tijd te vinden op zo'n wrak. Nu is de E3 wel al aardig leeggehaald hoor!» Toch heeft de schipper van de Zeester, Klaas Koch, in april dit jaar wel 'een paar leuke souvenirs voor de schoorsteenmantel' gevonden, zo vermeldt hun website. Het laatste wat boven is gekomen, zijn twee sextanten. De Zeester heeft nog wel een paar wensen. «We zouden de periscoop van de E3 nog eens willen bergen, maar dat is een aardige klus, want we zijn niet uitgerust met snijbranders of ander

Recent geborgen uit de E3, een sextant.

berginstuig», aldus Theo. «En er moet nog een onderzeeër liggen in de middenberm van de scheepvaartroute, hopelijk vinden we die ook nog eens.» Komen ze ook wel eens menselijke resten van onderzeebootbemanning tegen? «Die kans is heel klein. En als dat gebeurt, dan benaderen we die uiteraard met het nodige respect.»

'Ik was doodsbang'

Hoe de mannen van de Doris zich tijdens hun laatste patrouille gevoeld moeten hebben, daar

kunnen we hooguit naar raden. Het meest vergelijkbaar is misschien het verhaal van de Nederlandse Jan Biesemaat, onderzeebootmatroos op de O21 tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wat gaat er door je heen als je opgesloten zit in een onderzeeër, terwijl je wordt aangevallen door dieptebommen? Hij vertelde zijn ervaringen zeven jaar geleden aan Xtreme.nl-redacteur Peter Olsthoorn, naar aanleiding van het ongeluk met de Russische kernonderzeeër de Koersk.

«Je zit te denken: 'Kunnen we dat overleven of kunnen we dat niet overleven', en die gedachten wisselen met de seconde. Als je in een duikboot opgesloten zit dan denk je: 'Als ik dood ga, dan hij ook en hij en hij en hij...' Er is niemand die kan overleven. Ik was doodsbang. Maar dat liet ik niet merken... Eigenlijk niemand, sommigen hielden wel eens een klein beetje maar dat werd weggeveegd en daar schonk ook niemand aandacht aan. Het fatalisme overheerst, maar je kunt niet anders dan je er aan overgeven. Je moet geluk hebben. En je moet een onbepert vertrouwen in je commandant stellen.» (Bron: www.xtreme.nl)

Als we weer eens in de gelegenheid zijn langs de afdaallijn het groene nat in te duiken om op de zeebodem een onderzeeër te bezoeken, zullen we aan zijn woorden denken. En aan alle mannen die niet het geluk hadden hun belevenissen te kunnen navertellen...

Leestips

Verdwenen in de Noordzee
De geschiedenis van de Duitse U-boten aan de Belgische kust in de Eerste Wereldoorlog en opheldering over het lot van vijftien verdwenen onderzeeërs.
Tomas Termote – Uitgeverij De Krijger, 1999

Jonge Honden Oude Helden Avonturen van een jonge Nederlandse onderzeebootmatroos tijdens de Tweede Wereldoorlog.
Jan Biesemaat – Uitgeverij Tirion, 2002

Schaduwduikers
Het waar gebeurde avontuur van de duikers die Hitlers verdwenen U-boot vonden.
Robert Kurson – Uitgeverij Luitingh, 2004